

НАУКОВА РОБОТА ДЛЯ УЧАСТІ В ІІ ТУРІ
ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КОНКУРСУ СТУДЕНТСЬКИХ НАУКОВИХ РОБІТ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПРАВО» (спеціалізація «Теорія держави і права»)
«КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ»
(шифр «конституційність»)

Виконала: студентка групи
ПРАВО-19-1 Підлісна К.С.
Науковий керівник: к.ю.н.
доцент Кравчук С.Й.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ
(шифр «конституційність»)

Анотація

Права людини - найбільше досягнення світової цивілізації. В даний час дотримання прав і свобод людини і громадянина - головний критерій цивілізованого суспільства, його здібностей вирішувати найскладніші економічні, політичні та соціальні проблеми. Не випадково міжнародне співтовариство прагне ставитися до прав людини глобально, на справедливій і рівній основі. При цьому враховується національна і регіональна специфіка держав, їх різні історичні, культурні та релігійні особливості.

Дослідження має на меті комплексне вирішення організації правової системи захисту прав людини, що повинно відповідати нормам міжнародного та національного права. Для цього дається правова характеристика та визначаються елементи сукупності гарантій для конституційного захисту прав з урахуванням національного досвіду, судової практики, досвіду інших держав, а також міжнародних стандартів в галузі охорони прав людини та громадянина, узагальнення і розвинення уявлень про зазначену проблему в аспекті трансформаційних змін сучасного соціального простору. Поставлена мета досягалась вирішенням завдань дослідження конституційних особливостей організації такого захисту та її впровадження в практику.

В роботі використовуються метод системного аналізу правових норм, а також історико-правовий та порівняльно-правовий методи.

Структура наукової роботи складається із вступу, двох розділів, що включають п'ять підрозділів, висновку, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 28 аркушів.

Ключові слова: система захисту прав людини, конституційні права, охорона прав людини, міжнародні правові норми.

ЗМІСТ	
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВ ЛЮДИНИ.....	4
1.1. Правова характеристика термінології «права людини».....	6
1.2. Поняття та класифікаційні ознаки прав людини.....	11
1.3. Правові ознаки міжнародної системи захисту прав людини.....	16
РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПАРКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	19
2.1. Конституційні гарантії захисту прав людини в Україні.....	19
2.2. Проблемні аспекти захисту конституційних прав людини в Україні та шляхи їх подолання.....	21
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	30

ВСТУП

Права і свободи людини і громадянина є головним конституційно-правовим інститутом, значущість якого обумовлена не тільки цілями конституціоналізму, а й ст. 3 Конституції України.

Незважаючи на гуманістичну спрямованість Основного Закону України, в якому вперше у вітчизняній історії найвищою соціальною цінністю на конституційному рівні визнано людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку, значна частина його положень потребує подальшого наукового обґрунтування та вдосконалення.

Одним із аспектів вирішення цієї проблеми є дослідження видової кваліфікації прав і свобод людини і громадянина, яка набуває практичного значення при підготовці змін до другого розділу Конституції України, оскільки вона здатна сприяти забезпеченню повноти й обґрунтуванню послідовності викладу таких прав і полегшенню орієнтуванню у різноманітних права людини.

Конституційні права і свободи людини і громадянина відрізняються своєю багатоманітністю і тому питання їх кваліфікації та систематизації стали традиційними для юридичної науки та практики.

Теоретичному обґрунтуванню зазначеної проблема тики присвячені наукові праці та навчальна юридична література багатьох українських і російських учених, зокрема: А.Я. Азарова, З.С. Гладуна, Л.І. Глухарєвої, В.Ф. Годованця, Л.А. Касинюка, А.М. Колодія, В.В. Кравченка, О.Г. Кушніренка, Д.І. Луковської, В.В. Молдована, А.Ю. Олійника, В.Ф. Погорілка, Ж.М. Пустовіт, О.В. Пушкіної, П.М. Рабіновича, Т.М. Слінька, Ю.М. Тодики, В.Л. Федоренка, М.Г. Федчишина, О.О. Фрицького, Н.Г. Шукліної та ін.

Метою роботи є аналіз існуючих у вітчизняній юридичній науці та конституційній практиці різноманітних підходів щодо класифікації прав і свобод людини і громадянина та її закріплення у Конституції України.

Поставлена мета обумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- розкрити поняття прав людини;
- навести класифікацію прав людини;
- дослідити міжнародну система захисту прав людини;
- охарактеризувати конституційні гарантії прав людини в Україні;

– визначити проблеми захисту конституційних прав людини в Україні та обґрунтувати напрями їх подолання.

Об'єктом дослідження виступають права людини.

Предмет дослідження є підходи щодо класифікації прав і свобод людини і громадянина.

Методи дослідження були обрані відповідно до об'єкта і предмета, а також мети і завдань, задля їх всебічного виявлення та розкриття теми курсової роботи: діалектичний метод дав змогу розкрити теоретичні аспекти прав людини; формально-юридичний метод дав змогу здійснити класифікацію прав та свобод людини і громадянина, розглянути міжнародні гарантії прав та свобод людини і громадянина та визначити конституційні гарантії прав людини в Україні; метод аналізу і синтезу слугував визначенню проблем захисту конституційних прав людини в Україні та обґрунтуванню напрямів їх подолання.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти, монографічні роботи і статті вітчизняних та зарубіжних науковців у фахових виданнях, матеріали науково-практичних конференцій та семінарів з питань класифікації прав людини.

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВ ЛЮДИНИ

1.1. Правова характеристика термінології «права людини»

Незважаючи на важливість поняття «права людини», до сих пір вчені і практики не можуть сформулювати єдине визначення цього терміну. Так само, слід звернути увагу й на те, що в українському законодавстві відсутнє законодавче визначення цього юридичного явища, що неприпустимо. Адже, говорячи про «права людини» слід розуміти, про які права ми говоримо: про всі права взагалі, якими володіють люди в конкретній державі (або навіть незалежно від того, на території якої країни вони знаходяться), про систему законів, про систему права в цілому тощо. А також ї як би це не здавалося спочатку дивним ї про права якої людини йдеться (тобто хто це ї людина? Чи є нею двох тижневий ембріон, повністю паралізована людина похилого віку або смертельно хвора сліпоглухоніма дитина?) [13, с. 14].

Окрім того, особливу проблематику для науки та для розуміння поняття «прав людини» на практиці складають нечіткі визначення зазначеного терміну чи формулювання визначення «прав людини» через тавтологію. Так, важко погодитись із коректністю визначення «права людини ї це невід'ємні права кожної людської істоти».

Аналогічним чином, розмитої формулює права людини дипломат з Гани, що був сьомим Генеральним секретарем ООН (з 1 січня 1997 року до 31 грудня 2006 року) Кофі Аннан, на думку якого, права людини ї це частина нас самих, і ми є частиною цих прав [11]. Так само можна говорити про те, що частина нас самих це природа, і ми є природою, чи навпаки: людина ї це те, що нас визначає, і ми визначаєм оте, що є людиною. Тобто, такі визначення не є конкретно юридичними, а ґрунтуються на базі філософії, яка не буде корисною на практиці, зважаючи на важливість правильного й конкретного розуміння прав людини.

Більш того, вважаємо, що зазначене поняття є настільки ж абстрактним, як ї визначення терміну «право на життя» ї це право, що належить кожному. Тому, погоджуємось із А.М. Васильєвим, який вважає, що визначення поняття прав людини як логічна операція полягає в тому, щоб розкрити зміст прав шляхом

вказівки на основні, істотні ознаки досліджуваного об'єкта, що відрізняють його від інших суспільних явищ і виділяють з числа правових [2, с. 86]. Відповідно, задля коректного визначення поняття, потрібно об'єктивно й всеохоплююче з'ясувати його природу.

Так, приміром, Л.І. Глухарьова вважає, що права людини ї це нормативно виражені можливості людини в самореалізації та розвитку, які впливають з здібностей(стану) і (або) з підтримки з боку держави і суспільства [6, с. 18]. Проте, таке визначення є безумовно спірним, неповним і, можливо в силу цього, відверто хибним. Якщо держава вважає, що якимось правом людини не повинно дотримуватись на території, чи буде таке розумітись, як таке, що на суверенній території цієї держави певне право людини не діє? Тим більше, абсолютні всі права людини впливають з природи й вже тому повинні забезпечуватись державою, як утворенням, що було утворено, зокрема, і для забезпечення прав людини. Цікаво, що це визнає і сама вчена, зазначаючи, що виділення прав людини ґрунтується на презумпції володіння кожним представником людського роду поза політичною спільністю сукупністю можливостей, якими він наділений фактом свого буття. У цьому сенсі права універсальні і наднаціональні, мають відношення до кожного. Це людські права, які існують незалежно від їх державного визнання і законодавчого закріплення [6, с. 20].

Додатково, слід наголосити на тому, що справа ускладнюється ще й тим, що про права людини говорити стало раптом модно, як колись модно було говорити про демократію, гласність та правову державу, а зараз і ще й про громадянське суспільство.

На зазначену проблему також звернула увагу О.В. Волянська, яка вважає, що терміни «права людини», так само, як і «демократія», у силу своєї методологічної невизначеності є дуже зручними для маніпулювання громадською думкою. Поряд із тим, вчена звертає увагу на те, що предмети полеміки навколо прав людини є різними в залежності головним чином від економічного розвитку держави. Для одних проблема прав людини може бути пов'язана із надто широким тлумаченням свободи однієї особистості, що водночас може обмежувати свободу іншої особистості. Для інших їх права, що задекларовані в Конституції, є настільки ж далекою від життя абстракцією, як і безкоштовна медицина [3, с. 96].

Саме тому, приміром, Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини сформульована дефініція, якою права людини визначаються фактично, як універсальні цінності і правові гарантії, з одного боку, та, як невід'ємні атрибути кожної людини, з іншого. Зокрема, у «Викладі фактів № 32: Права людини, тероризм і боротьба з тероризмом» зазначається, що права людини являють собою універсальні цінності і правові гарантії, що захищають окремих осіб та х групи від дій і бездіяльності головним чином з боку представників державно влади, які йдуть врозріз з основними свободами, правами і людською гідністю. Весь спектр прав людини передбачає повагу, захист і реалізацію громадянських, економічних, політичних і соціальних прав, а також права на розвиток. Права людини носять універсальний характер і іншими словами, вони є невід'ємними атрибутами кожної людини і взаємозалежними і неподільними [10, с. 4]. Такий світоглядний підхід заснований на Загальній декларації прав людини 1948 року, ст. 1 якої вказує на те, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах, вони наділені розумом та совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства.

Таким чином, даний підхід ґрунтується на тому, що люди народжуються рівними, наділеними гідністю тощо. Одні в це вірять, інші не вірять. Деякі вважають, що люди абсолютно не народжуються рівними, багато хто не визнає за іншими ніякої гідності від народження. Але теорія прав людини все-таки заснована на визнанні такої рівності і гідності [13, с. 10].

Низка дослідників розглядає права людини в якості соціального феномену. Наприклад, Л.С. Явич вважає, що права людини і це соціальний феномен, що відображає важливі риси, властивості, якості людської особистості, обумовлені конкретним шаблоном історичного розвитку суспільства [41, с. 12]. Фактично, таке розуміння прав людини є неповним визначенням прав людини, як універсальних цінностей.

Ряд вчених в галузі прав людини розглядає права людини, як інтуїтивне розуміння людських можливостей. На думку таких дослідників, права людини і це людське інтуїтивне розуміння власних можливостей, яке з'являється в той момент, коли людина стикається з будь-якими обмеженнями. Іншими словами, права виникають лише на певних межах. Приміром, доки не стали забороняти

збиратися на вулицях і площах міст, людині і в голову не приходило, що у неї є право на зібрання, й людина просто вільно виходила куди їй заманеться [13, с. 15].

Виходячи із вищевикладеного, слід погодитись із тим, що права людини – це складне, багатогранне, філософське, етнічне, політичне і правове поняття. Існує багато граней цього суспільного явища, тому стільки ж існує й розумінь цього поняття.

З точки зору походження, права людини є невід’ємними властивостями індивідууму, що випливають з само природи і соціальних умов його здійснення. З точки зору змісту, це заходи можливо поведінки індивідууму, забезпечення правовими нормами та моральними вимогами. Якщо розглядати права людини в аспекті співвідношення індивідууму і держави, то вони служать межею здійснення державно влади. Вся система прав людини гарантує можливість користуватися досягнутою суспільством свободою. Безумовно, кожне право людини належить окремому індивідууму, невід’ємне від нього і не може бути відчужене будь-яким способом, але разом з тим вся система прав людини має найбільший соціальний зміст [38, с. 223].

Зважаючи на те, що ми розглядаємо права людини в рамках нашого дослідження більшою мірою в юридичному сенсі, та виходячи із того, що в сучасному світі (наприклад, якщо враховувати оонівську і європейську системи захисту прав людини) термін «права людини» зазвичай вживається тільки в разі відносин людини (з одного боку) і влади (з іншого боку) і лише у зв’язку з невеликим числом загальноприйнятих так званих фундаментальних прав [13, с. 14], в першу чергу, слід виходити саме із такого розуміння прав людини. Тому доречним, хоча й надміру широким, вважаємо розуміння прав людини, як системи цінностей, норм й механізмів, котрі направлені на захист гідності індивідууму в його відносинах із державою.

Необхідно, поряд із тим, зауважити, що, будучи фундаментальними, права людини, тим не менш, не є абсолютними. Вони можуть бути знехтуваними й часто зневажаються іншими цінностями. Так, заборона пропаганди расизму або заклики до бунту обмежують свободу самовираження, деякі дії поліції і слідчих порушують таємницю приватного життя тощо. Важливо те, що подібне втручання в сферу особистих прав не є довільним, що воно обмежується тими випадками, які

відомі до того, як дана ситуація мала місце, а подібне втручання не порушувало відповідний закон [27]. Відтак, держава лише позначає за допомогою правових норм поле, на якому людина діє на свій розсуд. Держава повинна також забезпечувати захист прав людини як від не само, так і від їх порушень з боку інших осіб.

Таким чином, основна функція держави повинна полягати в захисті правомірної поведінки людини, з одного боку, і одночасного обмеження виходу за межі дозволених свобод, з іншого [36, с. 21].

Отже, підводячи підсумок всьому вищевикладеному, варто надати визначення та основну характеристику поняттю «права людини»:

Права людини – це системи закріплених на міжнародному рівні цінностей, а також норм й механізмів, що: належать людині з тієї тільки причини, що вона – людина; направлені на захист гідності людини у відносинах із державою.

Концепція прав людини включає в себе три аспекти:

- 1) кожна влада має свої обмежувальні рамки;
- 2) у кожної людини є своя автономна сфера, в яку ніяка сила не може втрутитись;
- 3) кожна людина може зробити серйозну заяву проти держави з метою захисту своїх прав.

Основні ознаки прав людини характеризує те, що вони:

- 1) виникають і розвиваються на основі природи людини з урахуванням умов життя суспільства, що постійно змінюються;
- 2) складаються об'єктивно і не залежать від державного визнання;
- 3) належать індивіду від народження;
- 4) мають невідчужуваний й невід'ємний характер;
- 5) є безпосередньо діючими;
- 6) визнаються найвищою соціальною цінністю;
- 7) виступають необхідною частиною права, певною формою вираження його головного змісту;
- 8) являють собою принципи і норми взаємин між індивідумом і державою, що забезпечують індивіду можливість діяти на свій розсуд і отримувати певні блага;

9) визнання, дотримання і захист прав людини є обов'язком держави.

1.2. Поняття та класифікаційні ознаки прав людини

У теорії прав людини та у конституційній практиці не існує єдиного, уніфікованого підходу щодо класифікації прав і свобод людини і громадянина. Вони є досить різноманітними і можуть бути класифіковані за багатьма критеріями, які покладені в їх основу.

Так, П. Кузьменко вважає, що всі критерії мають відповідати «таким вимогам:

- а) мали якісний характер;
- б) були суспільно значущими;
- в) були присутніми у кожному розділі класифікації;
- г) сприяли виявленню особливостей кожної групи та кожного виду;
- д) відповідали основам, за якими здійснюється класифікація;
- е) при появі в майбутньому будь-якого нового права чи свободи їм вже виділено місце у певній групі чи підгрупі даної класифікації» [20, с. 95].

Всього за даними Д.І. Луковської в юридичній літературі налічується понад 10 критеріїв [23, с. 2].

Деякі із критеріїв відображають офіційну класифікацію прав людини, тобто законодавчо закріплений поділ прав і свобод, інші – неофіційну (доктринальну), тобто таку, яка відображає зміст теоретико-методологічних напрацювань науковців у сфері дослідження прав людини і їх видів.

Офіційна класифікація насамперед впливає з назв та змісту відомих міжнародно-правових актів (Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р.), які є юридично-обов'язковими документами для будь-якої держави, у тому числі і для України [20, с. 96].

Відповідно до цих актів можна чітко окреслити основні види прав і свобод людини, а також назви груп або видів відповідної класифікації цих прав. Права і свободи у зазначених актах поділяються на громадянські і політичні, з одного боку, і на економічні, соціальні і культурні – з іншого, які у своїй сукупності й

утворюють систему основних прав і свобод людини і громадянина. У такій послідовності присутня, на наш погляд, певна логіка. Наприклад, якщо у Конституції Української РСР від 20 квітня 1978 р. на першому місці були соціально-економічні права, то у чинній Конституції України перше місце посідають громадянські та політичні права, тобто права і свободи людини і громадянина зараз розташовані в тій послідовності, як вони зароджувались історично.

У той час вказаний поділ прав і свобод не слід абсолютизувати або тим паче протиставляти один одному. Про це йде мова й у самих Міжнародних пактах, у яких знайшли відображення нерозривна єдність і взаємозалежність усіх груп прав і свобод людини і громадянина. У преамбулах обох Пактів відзначається, «... що згідно з Загальною декларацією прав людини ідеал вільної людської особи, яка користується громадянською і політичною свободою і свободою від страху та нужди, можна здійснити, тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами, так само, як і своїми громадянськими та політичними правами ...» [28, с. 15].

Варто зазначити, що розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» чинної Конституції України не дає чіткої класифікації прав і свобод людини і громадянина, а також, як стверджує О.В. Пушкіна, «... не містить безпосередньої вказівки на той критерій, згідно з яким у ній класифікуються та групуються права людини» [34, с. 10], тобто у ньому відображено опосередкований спосіб закріплення конституційної класифікації прав людини. Разом з тим, вона підкреслює, що «... з цього факту не можна робити висновок, що у Конституції України ... права людини подаються безсистемно і що в ній відсутня внутрішня структура, яка дозволяє класифікувати різні права» [34, с. 11].

У досліджуваному розділі вперше відповідно до загальновизнаних світових стандартів і Міжнародних пактів у 31 статті закріплено 48 основних прав і свобод людини і громадянина, що складає тільки третину від занесених у каталог прав, яких «... на сучасному етапі містить понад 150 найменувань» [4, с. 86].

Як зауважують З.С. Гладун та М.Г. Федчишин, «із змісту Конституції України випливає, що основні права та свободи громадян слід класифікувати за такими ознаками: громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні» [5,

с. 20].

Поділяючи цю думку та узагальнюючи існуючі інші погляди щодо сутності та змісту будь-якої класифікаційної моделі прав людини і громадянина, слід зазначити, що будь-яка із них має довільно умовний характер, оскільки одні й ті самі права можуть одночасно належати до різних класифікаційних груп за одним і тим самим критерієм, що, як слушно зауважив В.М. Капіцин, у багатьох випадках віднесення прав до тієї або іншої класифікаційної групи викликає чималі складнощі. Особливо це стосується розмежування між соціальними та економічними правами, з одного боку, та особистими і громадянськими, – з другого [12, с. 49].

Прикладом цього може слугувати право на працю, яке закріплено у ч. 1 ст. 43 Конституції України, і яке може віднести як до групи соціальних, так і до групи економічних прав. Або право на страйк, яке закріплено у ч. 1 ст. 44, і яке теж можна віднести до груп соціальних чи економічних прав, а деякі дослідники навіть відносять це право до групи політичних прав [18].

При класифікації конституційних прав і свобод людини і громадянина вельми актуальною є проблема адекватного найменування груп, які відчутно розходяться на доктринальному рівні. Наприклад, П.М. Рабінович поділяє права людини і громадянина за змістом (характером) людських потреб на: фізичні (життєві), особистісні, культурні (гуманітарні), економічні та політичні [35, с. 10–11]. Насамперед це стосується групи прав, до якої належать такі фундаментальні права людини, як право на вільний розвиток особистості, на життя, здоров'я, свободу, ім'я, на повагу до честі і гідності, на індивідуальність, на невтручання в особисте життя тощо.

На сьогодні в юридичній літературі зустрічається понад десять видів найменувань цих прав і свобод, а саме: абсолютні; громадянські; громадянські (особисті); елементарні; особисті; особисті (громадянські); особові; особистісні; життєві; фізичні; природні; невід'ємні; індивідуальні; цивільні [22, с. 67].

Таке розмаїття підходів щодо назви цієї групи прав людини негативно впливає на розкриття змісту та особливостей окремих прав, ускладнює розуміння їх соціального призначення. Тому з метою уникнення непорозумінь доцільно виробити універсальну назву, яка могла б використовуватися всіма науковцями, а

також була б застосована при підготовці змін до Конституції України.

Одним із шляхів вирішення цього питання є лексичний аналіз назви групи. Так, згідно з великим тлумачним словником сучасної української мови терміни «життєвий» означає «близькість до життя»; «невід'ємний – якого не відділити, відокремити від кого, чого-небудь»; «особистий – який безпосередньо стосується якої-небудь особи, пов'язаний з нею. Який виражає індивідуальні особливості, нахили і т. ін. якої-небудь особи»; «особистісний – що стосується кого-небудь як особистості, індивідуальності; пов'язаний з виявом чітких особистих, індивідуальних рис, особливостей»; «природний – властивий, притаманний кому-небудь від природи, народження»; «фізичний – пов'язаний зі станом організму, його відчуттям» [1, с. 276, 593, 685, 945-946, 1321].

Наведені приклади свідчать, що більшість з назв досліджуваної групи не відповідають змісту прав і свобод людини і громадянина, які в ній закріплені. При цьому особливу увагу необхідно звернути на такі найменування як «громадянські права» та «особисті права». Так, Л.І. Глухарєва стосовно «особистих прав» зазначає, що «усі права є особистими, оскільки належать людям, але у цьому випадку мова йде про використання цього терміна у вузькоспеціальному значенні. Особистими називають права, узяті в антропологічному контексті, в аспекті індивідуального буття» [7, с. 43–44].

П.М. Рабінович зауважує, що «стосовно ж так званих «громадянських прав», то таке поняття (як і сам термін) природним чином асоціюється із правами саме громадян, тобто не всіх, не будь-яких людей, а лише юридично визнаних громадян тієї чи іншої держави. Тому зазначене поняття не є тотожним із поняттям «особистих» (точніше, особистісних або ж особових) прав людини» [35, с. 10]. Тобто відомий вчений виходить із неоднаковості понять «права людини» і «права громадянина», і для цього є певні підстави. По-перше, вони відображають різні аспекти статусу особи, а їх відмінність пов'язана з дуалізмом сучасного суспільства, яке, з одного боку, є громадянським, а з іншого – політично організованим. По-друге, права людини можуть існувати незалежно від їх державного визнання та законодавчого закріплення, поза відносинами їх носія з тією чи іншою державою. Права ж громадянина перебувають під захистом тієї держави, до якої належить ця особа. По-третє, багато людей у світі взагалі не

мають правового статусу громадянина і у зв'язку з цим вони формально мають лише права людини, але не мають прав громадянина.

Ці розмежування збережено і в Конституції України, про що свідчить назва другого розділу, а також формулювання відповідних статей. Але, на нашу думку, нині зазначений поділ все більше втрачає своє значення, оскільки природні права людини вже давно визнані всіма розвинутими демократичними державами і, таким чином, виступають одночасно і в якості прав громадянина. Як слушно зауважив з цього приводу І.Є. Фарбер, «між правами людини, громадянина і особи не має абсолютної межі» [39, с. 42]. Підтвердженням цієї тези може слугувати також і те, що значна кількість дослідників при визначенні найменування цієї групи прав, застосовують ці поняття у сполученні «громадянські (особисті)» або «особисті (громадянські)» права, тобто фактично визнають їх тотожними.

Отже, дотримуючись основних положень загальновідомих міжнародно-правових актів, ми, як і більшість авторів вітчизняної наукової літератури з конституційного прав, вважаємо, що закріплені у другому розділі Основного Закону України права і свободи людини і громадянина потрібно групувати на п'ять основних груп: громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні, які за слушним зауваженням В.Ф. Погорілко «є не якимось випадковим, аморфним поєднанням, а внутрішньо узгодженою системою прав і свобод громадян, яка охоплює своїм регулюючим впливом всі найважливіші й найістотніші сфери життя і діяльності людини» [31, с. 203].

Розуміючи, що з погляду чистої теорії ця класифікаційна модель є недосконалою, але враховуючи те, що вона вже протягом багатьох років пов'язана з певною юридичною формою – конкретними міжнародно-правовими актами, до норм яких має адаптуватися національне законодавство, ми вважаємо, що вона на сьогодні є найбільш повною класифікацією прав і свобод людини і громадянина, і тому доцільність її застосування має практичне значення. У зв'язку з цим зазначена кваліфікація може вдосконалюватися внаслідок уточнення правової природи і змісту окремих існуючих прав, а також з урахуванням виникнення нових прав може змінюватися, якщо майбутні права «не будуть вписуватися» в уже існуючі класифікаційні групи. Закріплений в Конституції України перелік

основних прав і свобод людини і громадянина є достатньо широкий, але він не є вичерпним, тому що неможливо передбачити всі права.

Отже, такий підхід до класифікаційної проблематики з розвитком суспільства дає можливість внесення нових невідомих конституційній практиці прав.

1.3. Правові ознаки міжнародної системи захисту прав людини

Права людини, які закріплені у діючих міжнародно-правових договорах, є результатом довготривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки, поступового формування стандартів, що стали нормою життя сучасного демократичного суспільства.

За минулі десятиліття універсальна система захисту прав людини набула розгалужений і складний характер. Одним з головних органів ООН, що здійснює захист прав людини, є Комітет ООН з прав людини.

Головною юридичною підставою діяльності Комітету ООН з прав людини є Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права (МПГПП) від 16 грудня 1966 р., прийнятий Резолюцією ГА ООН № 2200 (XXI). Частина IV цього документа (ст.ст. 28–45) присвячена створенню Комітету ООН з прав людини та визначенню основних засад його функціонування. Зокрема, саме ст. 28 МПГПП проголошує створення Комітету[24].

Крім процесуальних підстав діяльності Комітету ООН з прав людини, які містяться в МПГПП, важливе значення для його діяльності та функціонування мають і матеріальні норми цього документа, в яких закріплено основні права та свободи людини. Саме контроль за виконанням державами-учасницям МПГПП їхніх зобов'язань, що випливають з цих норм, розгляд фактів їх порушень та винесення рекомендацій (зауважень та міркувань) з цього приводу і є головним предметом діяльності Комітету.

Правами та свободами, щодо яких певні обмеження допускаються, є: заборона примусової праці (п. 3 ст. 8); право на свободу та особисту недоторканість (ст. 9); права затриманих і ув'язнених (ст. 10); право на вільний вибір місця проживання (ст. 2); право іноземців на перебування на території держави (ст. 13); рівність перед судом (ст. 14); право на приватність особистого життя (ст. 17); право на свободу вираження поглядів (ст. 19); заборона пропаганди

війни (ст. 20); право на мирні зібрання (ст. 21); свобода асоціацій та об'єднань (ст. 22); сімейні відносини (ст. 23); заборона дискримінації дітей (ст. 24); право на участь в публічному житті (ст. 25); рівність перед законом (ст. 26)[24].

Слід також зазначити, що окрім універсальних механізмів захисту прав людини активно розвиваються регіональні механізми. Зокрема, захистом прав людини активно займаються Рада Європи та Європейський суд з прав людини, Міжамериканська комісія з прав людини тощо. Тому слід наголосити, що поряд з національними та універсальними нормами, що регулюють захист прав людини існує великий пласт регіональних норм, що закріплені у міжнародних договорах. Також активно діють регіональні міжнародні суди, що здійснюють контроль за забезпеченням державами захисту прав людини.

Основним механізмом реалізації контролю РЄ над захистом прав людини у державах-членах РЄ є Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ).

Компетенція ЄСПЛ обумовлена, перш за все, метою його діяльності, яка закріплена в ст. 19 ЄКПЛ: забезпечення дотримання зобов'язань, прийнятих на себе державами по ЄКПЛ та протоколами до неї[40, с. 47].

До компетенції ЄСПЛ входить розгляд двох категорій скарг: міждержавних справ (ст. 33 ЄКПЛ) та індивідуальних скарг (ст. 34 ЄКПЛ). Переважна більшість звернень, що надходять до ЄСПЛ, це індивідуальні скарги, що направляються приватними особами або групами приватних осіб.

Суб'єктом права на подачу заяви по міждержавній справі, так само як і відповідачем у такій справі, може бути тільки держава-учасник ЄКПЛ (ст. 33 ЄКПЛ). Згідно ст. 34 ЄКПЛ з індивідуальною скаргою до ЄСПЛ можуть звернутися будь-які фізичні особи, будь-які неурядові організації або будь-які групи осіб, які стверджують, що вважають себе потерпілими від порушення однією з держав-учасників Конвенції прав і свобод людини, гарантованих ЄКПЛ або Протоколами до неї. Відповідно відповідачем у такій справі, може бути тільки держава-учасник ЄКПЛ. Фізичні особи становлять найбільший відсоток від числа осіб, що звертаються до ЄСПЛ з індивідуальними скаргами[40, с. 48].

Відповідно до ст. 14 ЄКПЛ, користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань,

національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

Виходячи з принципу максимальної доступності ЄСПЛ для тих, чиї права, гарантовані згідно ЄКПЛ та протоколами до неї, порушені, в ЄКПЛ не закріплено ніяких обмежень права на подачу скарги в ЄСПЛ, пов'язаних з віком, дієздатністю, психічним станом, правовим статусом або громадянством заявника.

Варто зазначити, що в 1994 р. з ініціативи Європейського парламенту була розроблена спеціальна програма ЄС, що здійснює фінансування проектів, спрямованих на просування прав людини і розвиток демократії в світі – Європейська ініціатива в області демократії та прав людини.

У грудні 2006 р вона отримала нову назву – Європейський інструмент сприяння демократії та правам людини (ЄІДПЛ)[40, с. 49].

До основних цілей ЄІДПЛ відносяться:

– підвищення поваги до прав і свобод людини в країнах і регіонах, де існує найбільший ризик їх порушення;

– зміцнення ролі громадянського суспільства в просуванні прав людини та демократичних реформ, у розвитку участі в політичному житті, а також запобіганню конфліктів;

– сприяння в реалізації заходів в таких сферах, як діалог з питань заохочення і захисту прав людини, діяльність правозахисників, скасування смертної кари, боротьба із застосуванням тортур, діти в збройних конфліктах і насильство по відношенню до жінок;

– підтримка і зміцнення міжнародної та регіональної систем захисту прав людини, правосуддя, верховенства закону і розвитку демократії;

– формування довіри та зміцнення віри в надійність і прозорість демократичних виборчих процесів, зокрема, шляхом їх моніторингу[40, с. 49].

Підсумовуючи, варто зазначити, що ЄС активно співпрацює з Радою Європи в рамках спільних програм, відмінною рисою яких є фактично тристороння співпраця: РЄ та ЄС, а також конкретної держави-члену РЄ, держави, що активно співпрацює з ЄС або претендує на вступ до ЄС.

РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

2.1. Конституційні гарантії захисту прав людини в Україні

Водночас варто наголосити, що Конституція України закріпила якісно нову систему прав і свобод людини та громадянина, до якої включено відповідні положення міжнародно-правових актів, які безпосередньо стосуються прав і свобод громадянина та містять відповідні зобов'язання держав-учасниць щодо визнання, легалізації, гарантування реалізації, а також охорони і захисту таких прав і свобод з боку держави та її інституцій. Слід зазначити, що Конституція України розширила відповідний «каталог» прав і свобод людини та громадянина. Замість соціально-економічних, політичних і громадянських прав і свобод, які було відображено в радянській конституції – Конституції УРСР 1978 р., Конституція України 1996 р. закріпила громадянські (особистісні), політичні, соціальні, економічні, культурні, інформаційні, екологічні права і свободи людини та громадянина[26, с. 44].

Це означає, що Основний Закон не обмежився імплементацією міжнародно-правових актів і норм з питань прав і свобод людини, суттєво розширив їхній склад та проголосив, зокрема, екологічні та інформаційні права. Крім того, Конституція істотно збагатила зміст значної частини прав і свобод та посилила гарантії їх практичної реалізації.

Зокрема, до громадянських прав і свобод людини, які визнані основними, пріоритетними, належать такі права і свободи, як право на життя (ст. 27), право на повагу до своєї гідності (ст. 28), право на свободу й особисту недоторканність (ст. 29), право на недоторканність житла (ст. 30), таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), право на невтручання в особисте й сімейне життя (ст. 32). Слід згадати про зміни в змісті деяких із цих прав і свобод, зокрема прав і свобод на особисту недоторканність, а також на недоторканність житла. Так, у ст. 30 Конституції закріплено, що «кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які

підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку». Системний аналіз відповідних положень Конституції УРСР 1978 р. та чинної Конституції України свідчить, що раніше це право стосувалося тільки житла і не поширювалося на садибу, тобто на інші володіння особи [18].

До пріоритетних прав і свобод Конституція України віднесла й політичні права і свободи, кількість яких істотно збільшилась. Згідно з чинною Конституцією, систему політичних прав і свобод громадянина в Україні становлять: право на свободу об'єднання в політичні партії і громадські організації (ст. 36); право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати та бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38); право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування (ст. 39); право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40)[18].

До системи основних економічних прав вперше було додано право приватної власності, тобто право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41); право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42); право користуватися об'єктами суспільної власності – державної, комунальної, власності народу (статті 13, 41)[18].

Істотних змін зазнала і система соціальних прав, зокрема поряд із традиційними правами – правом на працю (ст. 43); на відпочинок (ст. 45); правом на соціальний захист (ст. 46); на житло (ст. 47); правом на охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування (ст. 49) – до основних соціальних прав віднесено право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст. 44); право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48) тощо. До культурних прав і свобод людини та громадянина належить право на освіту (ст.

53); свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 54)[18].

Як нормативно-правові гарантії прав і свобод людини та громадянина Конституція України передбачає складний комплекс відповідних загальних нормативів, що, перш за все, складається з норм-принципів (статті 21–26, 58–63), обов'язків (статті 5–68), процесуальних норм[18].

Організаційно-правові гарантії реалізації прав і свобод людини та громадянина передбачають відповідні дії державних інституцій – Президента держави, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, судів, органів прокуратури, органів виконавчої влади, що здійснюються у відповідних організаційно-правових та процесуально-правових формах.

Після використання всіх національних засобів правового захисту кожен має право звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових органів або відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ч. 4 ст. 55 Конституції України)[18].

Отже, конституційні права і свободи – це встановлені Українською державою, закріплені в її Конституції та інших законодавчих актах певні можливості, які дають змогу кожному громадянину обирати відповідний вид своєї поведінки, користуватися політичними, соціально-економічними свободами та соціальними благами як в особистих, так і в суспільних інтересах.

2.2. Проблемні аспекти захисту конституційних прав людини в Україні та шляхи їх подолання

На сьогодні в Україні досить актуальною є проблема ефективного використання потенціалу Конституції для державотворчого процесу, втілення її приписів у реальне життя, визначення її чинників, які негативно впливають на реалізацію конституційних норм. Конституційні норми втілюються в Основному Законі здебільшого у вигляді норм-засад і є нормами узагальненого порядку. Вони деталізуються в поточному галузевому законодавстві, саме це дає можливість створити ефективний механізм реалізації функцій держави, захисту відповідних прав людини і громадянина [14, с. 32].

Права і свободи людини, громадянина мають бути не тільки обумовлені соціальними потребами і юридично закріплені, визнаватися і охоронятися державою в особі її органів та посадових осіб, а головне – відповідати можливостям їх реалізації. Звідси, ефективне забезпечення принципу пріоритету прав і свобод людини прямо залежить від економічних, політичних, соціокультурних чинників, від домінуючої в суспільстві правової культури (і субкультур), яка впливає на здатність особи розуміти її правові можливості, усвідомити свої свободи не лише як загальні цінності, а й як індивідуальні ціннісні орієнтації, навчитися вмілому їх використанню [15, с. 24].

Однак в Україні права людини виступали та продовжують виступати свого роду заручниками складних процесів державотворення, об'єктом системних політичних спекуляцій з боку практично усіх політичних сил, що значною мірою у суспільній свідомості нівелювало й саму цінність прав людини.

Такий знеособлений підхід формує соціальну відчуженість особи й громадянина, унеможлиблює вироблення реальної дієвої державної політики, і тим паче її реалізацію, створює несприятливі умови для розвитку потенціалу особистості й соціуму загалом. Адже в такому разі людина виступає засобом, а не ціллю діяльності держави[33, с. 16].

В Україні немає практично жодного права, яке б не порушувалося. З року в рік зростає кількість порушень прав людини та вчинених злочинів. На жаль, громадяни України не звикли до можливості судового захисту своїх прав і свобод та не використовують цей засіб в повній мірі. Це обумовлено тим, що: по-перше, строк розгляду справ законодавчо чітко не встановлений, тому громадяни роками не можуть захистити свої права, а це породжує недовіру, неповагу громадян до суддів та судової системи загалом; по-друге, через неспроможність більшості громадян сплатити державне мито та скористатися послугами адвоката; по-третє, існує велика кількість колізій в українському законодавстві, нестабільність, часто змінюване законодавство. Судова система все ще має прояви корумпованості[37, с. 29].

Можна виділити також проблеми в сфері реалізації прав людини і громадянина: низький рівень правової культури і правової свідомості переважної більшості членів нашого суспільства; незадовільний рівень зовнішнього

виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності; низький рівень дотримання правопорядку (законності) у житті суспільства і держави та беззастережної відповідальності кожної особи без винятку перед собою й оточенням за процес і результати своєї діяльності; нерівноправність гілок та органів державної влади та недосконалість функціонування місцевого самоврядування територіальних громад у реальному житті; низький рівень професіоналізму у сфері політичного та державного менеджменту і його виняткова залежність від особистих і групових (кланових) інтересів; відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства і громадянського контролю за діяльністю всіх органів державної влади; високий рівень корупції на всіх рівнях і шаблях державного і суспільного життя та відсутність політичної волі у його зменшенні; відсутність прямої обопільної залежності між людиною і громадянином та державою і суспільством без відповідальності посадових осіб та самих громадян [37, с. 29].

До проблем реалізації прав людини також відносять: бездіяльність органів державного управління (правоохоронних органів); роз'єднаність різних соціально-культурних груп у суспільстві; відсутність ефективної взаємодії державних органів та правозахисників; відсутність належної експертизи законотворення і нормо творення щодо дотримання прав і свобод людини і громадянина; бідність українців, яка робить їх зручним об'єктом для маніпулювання з боку власників капіталів [37, с. 29].

Традиційно болючим є питання забезпечення політичних прав. Важливою умовою реалізації громадянами своїх прав і свобод є наявність ефективного законодавства в цій сфері. В Україні прийняті і діють багато законодавчих актів, які по суті визначають механізм реалізації політичних прав і свобод. Проте на сьогодні залишається фактом відсутність законодавства у сфері реалізації права на проведення мирних зібрань, правові позиції, висловлені Конституційним Судом України при розгляді справи щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання, орієнтують законодавця на врегулювання правовідносин у повному обсязі. Зокрема, Суд зазначив: «Право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, закріплене в статті 39

Конституції України, є ... однією з конституційних гарантій права громадянина на свободу свого світогляду і віросповідання, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, на використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, права на вільний розвиток своєї особистості тощо...»[30, с. 31].

Актуальним досі залишається питання щодо механізму реалізації та захисту соціальних прав і свобод людини. Україна, як і раніше, досить далека від умов, за яких кожен може реалізувати свої соціальні права в повному обсязі. Європейські стандарти в галузі соціального забезпечення права залишаються недоступними для України до цих пір. Показник «гарантованого рівня прожиткового мінімуму», що використовується в Україні, суперечить українському законодавству та незаконно обмежує рівень соціальних виплат. Використання цих «сурогатних» показників відображає нездатність держави гарантувати базові соціальні стандарти і забезпечити підвищення рівня життя для населення. Система соціального забезпечення є неефективною в Україні через відсутність повного бюджетного фінансування. Саме тому основні соціальні стандарти не відповідають європейським, більшість з конституційних соціальних стандартів залишаються лише деклараціями [30, с. 31].

Підсумовуючи, можемо зазначити, що українська влада постійно намагається експериментувати з питаннями соціального забезпечення. І це цілком природно для країни з нестійкою економікою та незначними фінансовими ресурсами. Вочевидь, що після 20 років незалежності буде вкрай складно не тільки перебудувати економіко-правову складову систему соціального захисту (що слід було робити на початку незалежного поступу), а й змінити стереотипне мислення щодо названого питання з боку громадян.

Моніторинг стану дотримання культурних прав свідчить, що багато проблем у цій сфері залишаються нерозв'язаними. Так, в освітній галузі досі не подолано негативних тенденцій минулих років, зокрема нівелюється виховна роль освіти, залишається незадовільною ситуація з підготовки робітничих кадрів, неналежно забезпечується та контролюється якість наданих освітніх послуг (свідченням є порівняно низькі показники ЗНО), вища освіта залишається недоступною для багатьох громадян із соціально незахищених категорій населення. Як наслідок, не

всі громадяни нашої держави нині мають можливість повноцінно реалізувати конституційне право на освіту та свій освітній потенціал.

Так, згідно зі ст. 53 Конституції України громадяни мають право безоплатно здобути й вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конституційній основі[18]. Проте реальну можливість здобути таку освіту конкретному громадянину дуже важко. По-перше, через наявність корупції під час прийняття до вищих навчальних закладів, а по-друге, і це головне, – через матеріальну незабезпеченість.

Необхідно зазначити, що забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина в повному обсязі є доволі непростим процесом. Зокрема, існує істотна невідповідність між сучасними правовими регуляторами, юридичними засобами та справжнім станом реалізації культурних прав і свобод людини в Україні.

Ситуація з дотриманням прав людини невпинно погіршується в регіонах України, які не контролюються українською владою. У Донецькій та Луганській областях грубі порушення прав людини, такі, як викрадення та тортури, вже не лише стосуються активістів, журналістів та політиків, а застосовуються озброєними людьми щодо населення краю в цілому. Як зазначено у доповіді Верховного комісара ООН, що у результаті бойових дій в Донецькій і Луганській областях більше п'яти мільйонів жителів районів, що безпосередньо постраждали від конфлікту, не можуть реалізувати свої основні права протягом 6 місяців, позбавлені своїх основних прав на освіту, охорону здоров'я, житло і можливості заробляти на життя. Під час збройного конфлікту багаторазово відбувалося незаконне затримання та кримінальне переслідування українських військових, які потрапили в полон до сепаратистів.

Порушення прав людини, які викликала анексія Криму, здійснена всупереч резолюції Генасамблеї ООН 68/262, нараховують цілий список: від питань реєстрації недержавних організацій, свободи слова, свободи зібрань, свободи релігійних організацій до переслідувань священників Української православної церкви Київського патріархату, мусульманських громад та організацій, перешкоджання в роботі Меджлісу кримськотатарського народу [11].

Сучасне українське суспільство переживає етап глибокого усвідомлення прав

і свобод людини, який можна розглядати як початок духовного відродження України. Сама ідеологія прав стає більш загально визнаною та затребуваною у державному і суспільному житті. Під кутом зору даної ідеології відбувається переоцінка поглядів на радянське і пострадянське минуле та формується проєкція на ближнє й віддалене майбутнє України.

Підводячи підсумки про шляхи вдосконалення механізму безпосередньої реалізації прав і свобод потрібно зазначити, що існує необхідність вдосконалення процесуально-процедурної регламентації прав, реалізованих безпосередньо. Зокрема, необхідно прийняти закон, що регламентує порядок реалізації таких конституційних прав громадян, як право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації. Для забезпечення дотримання в державі прав і свобод людини та громадянина необхідно, щоб кожний громадянин високо усвідомлював важливість дотримання прав і свобод людини. Важливо, щоб проєкти нормативно-правових актів, які вносяться до парламенту, а також зміни, які пропонуються внести до чинного законодавства, у жодному разі не звужували змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Для реалізації Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом щодо охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина необхідні не тільки відповідні заходи щодо поліпшення якості законодавства в цій сфері, вдосконалення діяльності виконавчої та судової влади, органів місцевого самоврядування, але й підвищенню активності громадян у контексті реалізації права захищати свої права та свободи всіма способами, не забороненими законами.

Реалізація на практиці охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина – тривалий і поступовий процес перетворень всього суспільства. Однак, цей процес має певні часові межі визначені Угодою про асоціацію між Україною і Європейським Союзом. Якщо зобов'язання в економічній, управлінській і інших сферах країна успішно виконає, без забезпечення належного захисту прав і свобод людини та громадянина Україна не стане членом Європейського Союзу.

Водночас, поступовість цього процесу не применшує потребу створення комплексного організаційно-правового механізму забезпечення конституційних

прав і свобод людини та громадянина, що поєднує в собі економічні, політичні, юридичні, адміністративні і інші засоби та дозволяє виключити або мінімізувати випадки порушення прав і свобод людини та громадянина, або застосувати процедури відновлення, якщо вони порушені. У цьому суть розуміння конституційного обов'язку держави визнавати, дотримуватися і захищати права і свободи людини та громадянина.

Реформування організаційно-правового механізму носить складний характер, але ґрунтується на досвіді країн-членів Європейського Союзу. Комплексний підхід до реформування організаційно-правового механізму є найбільш обґрунтованим і ефективним в умовах періоду адаптації національного законодавства та реформування державного управління. Але важливими залишаються дотримання головного напрямку – асоціація Україна-ЄС та визначення пріоритетів у системі розв'язуваних проблем. Тільки в таких умовах проявляються фактори стійкості та динамічного саморозвитку соціальної системи.

ВИСНОВКИ

Права людини – це системи закріплених на міжнародному рівні цінностей, а також норм й механізмів, що: належать людині з тієї тільки причини, що вона – людина; направлені на захист гідності людини у відносинах із державою.

Концепція прав людини включає в себе три аспекти: кожна влада має свої обмежувальні рамки; у кожної людини є своя автономна сфера, в яку ніяка сила не може втрутитись; кожна людина може зробити серйозну заяву проти держави з метою захисту своїх прав.

Основні ознаки прав людини характеризує те, що вони:

- 1) виникають і розвиваються на основі природи людини з урахуванням умов життя суспільства, що постійно змінюються;
- 2) складаються об'єктивно і не залежать від державного визнання;
- 3) належать індивіду від народження;
- 4) мають невідчужуваний й невід'ємний характер;
- 5) є безпосередньо діючими;
- 6) визнаються найвищою соціальною цінністю;
- 7) виступають необхідною частиною права, певною формою вираження його головного змісту;
- 8) являють собою принципи і норми взаємин між індивідумом і державою, що забезпечують індивіду можливість діяти на свій розсуд і отримувати певні блага;
- 9) визнання, дотримання і захист прав людини є обов'язком держави.

Права людини, які закріплені у діючих міжнародно-правових договорах, є результатом довготривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки, поступового формування стандартів, що стали нормою життя сучасного демократичного суспільства.

Слід також зазначити, що окрім універсальних механізмів захисту прав людини активно розвиваються регіональні механізми. Зокрема, захистом прав людини активно займаються Рада Європи та Європейський суд з прав людини, Міжамериканська комісія з прав людини тощо. Тому слід наголосити, що поряд з національними та універсальними нормами, що регулюють захист прав людини

існує великий пласт регіональних норм, що закріплені у міжнародних договорах. Також активно діють регіональні міжнародні суди, що здійснюють контроль за забезпеченням державами захисту прав людини.

Забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина в повному обсязі є доволі непростим процесом. Зокрема, існує істотна невідповідність між сучасними правовими регуляторами, юридичними засобами та справжнім станом реалізації культурних прав і свобод людини в Україні.

Для реалізації Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом щодо охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина необхідні не тільки відповідні заходи щодо поліпшення якості законодавства в цій сфері, вдосконалення діяльності виконавчої та судової влади, органів місцевого самоврядування, але й підвищенню активності громадян у контексті реалізації права захищати свої права та свободи всіма способами, не забороненими законами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпень : ВТФ «Перун», 2012. – 1440 с.
2. Васильев А.М. Правовые категории: Методологические аспекты разработки системы категорій теорії права. / А.М. Васильев. – Москва: «юридическая литература, 2011. – 264 с.
3. Волянська О.В. Права людини як предмет соціологічного дискурсу. / О.В. Волянська. // Socio–простір: міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. – 2011. – № 1 (2). – С. 96–99.
4. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: підруч. / А.З. Георгіца. – Тернопіль : Астон, 2010. – 432 с.
5. Гладун З.С. Основи конституційного права України: навч.-метод. посіб. для студ. вищих навч. закладів / З.С. Гладун, М.Г. Федчишин. – Тернопіль : Економічна думка, 2012. – 151 с.
6. Глухарева Л.И. Понятие прав человека /Л.И. Глухарева. // Представительная власть – XXI век: законодательство, комментарии, проблемы. – 2016. – № 9. – С. 21–28.
7. Глухарева Л.И. Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование) / Л.И. Глухарева. – М. : Юристъ, 2011. – 304 с.
8. Годованець В.Ф. Конституційне право України: навч. посіб. / В.Ф. Годованець. – К.: МАУП, 2011. – 360 с.
9. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу / С. Головатий // Право України. – 2011. – №5. – С. 159–174.
10. Изложение фактов № 32: Права человека, терроризм и борьба с терроризмом. / Управление Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по правам человека. – Женева: 2008. – 105 с.
11. Інформаційні матеріали ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/publikatsii-ta-zvityi/un-in-ukraine-publications>

12. Капицын В.М. Права человека и механизмы их защиты: учебн. пособ. / В.М. Капицын. – М. : НКФ «Экмос», 2013. – 288 с.
13. Карастелев В. Курс «Права человека»: учеб. пособие. / сост. В. Карастелев. – Москва: Моск. Хельсинк. группа, 2012. – 124 с.
14. Касынюк Л.А. Основы конституционного права Украины: учебн. пособ. / Л.А. Касынюк. – Изд. третье, перераб. и допол. – Х. : Одиссей, 2010. – 255 с.
15. Козюбра М.І. Права людини і верховенство права / М.І. Козюбра // Право України. – 2010. – № 2. – С. 24–35.
16. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні: навч. посіб. / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 336 с.
17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (набрала чинності 11.09.1997 р.) // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2371.
18. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
19. Кравченко В.В. Конституційне право України: навч. посіб. / В.В. Кравченко. – Вид. 3-тє, виправл. та доповн. – К. : Атіка, 2012. – 512 с.
20. Кузьменко П. Класифікація конституційних прав і свобод людини та громадянина за Конституцією України / П. Кузьменко // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – №3. – С. 95–97.
21. Кузьминич И.Р. Обучение правам человека в школе и вне школы: Пособие. / И.Р. Кузьминич. – Варшава: Изд. «Агенция Каро», 2010. – 161 с.
22. Лукашева Е.А. Права человека. Учебник для вузов. / Ответственный редактор і членикорр. РАН, д.ю.н.Е.А. Лукашева. – Москва: Издательство НОРМА, 2013. – 573 с.
23. Луковская Д.И. Классификация прав и свобод человека и гражданина / Д.И. Луковская // История государства и права. – 2014. – № 8. – С. 6-9.
24. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

25. Олійника А.Ю. Актуальні проблеми конституційного права України: підруч. / За заг. ред. А.Ю. Олійника. – К. : Видавничий дім «Скіф», 2012. – 532 с.
26. Оніщенко Н.М. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / За ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчук. – К. : Видавництво «Юридична думка», 2007. – С. 185.
27. Осятинский В. Введение в концепцию прав человека. / В. Осятинский. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://edu.helsinki.org.ua/library/philosophy/files/docs/1272481811.pdf>
28. Павлик В. Права людини: міжнародні договори Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи / Упоряд. В. Павлик, В. Тесленко. – К.: Факт, 2010. – 152 с.
29. Пазенок А.С. Права та свободи людини і громадянина: навч. посіб. / А.С. Пазенок. – К. : Академвидав, 2010. – 176 с.
30. Пильгун Н.В., Рощук М.В. Реалізація принципу верховенства права як необхідна умова побудови правової держави / Н.В. Пильгун, М.В. Рощук // Юридичний вісник: Повітряне і космічне право. – 2012. – № 4. – С. 30–35
31. Погорілко В.Ф. Конституційне право України / підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закладів освіти / За заг. ред. В.Ф. Погорілка. – 2-ге доопр. вид. – К. : Наукова думка, 2010. – 732 с.
32. Погорілко В.Ф. Конституція незалежної України: навч. посіб. / Кол. авт.; за заг. ред. В.Ф. Погорілка, Ю.С. Шемшученка, В.О. Євдокимова. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Спілка юристів України, 2010 – 428 с.
33. Погорілко В.Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні / В.Ф. Погорілко, В.В. Головченко, М.І. Сірий. – К.: Ін Юре, 2009. – 52 с.
34. Пушкіна О.В. Питання класифікації прав людини та способів закріплення у сучасній конституційній практиці / О.В. Пушкіна // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2017. – №12. – С. 9-18.
35. Рабінович П.М. Права людини і громадянина: навч. посіб. / П.М. Рабінович, М.І. Хавронюк. – К.: Атіка, 2011. – 464 с.
36. Симановский С.И. Права человека: учеб. и метод. пособие. / С.И. Симановский. – Минск: БГПУ, 2009. – 123 с.

37. Сущенко В.М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні / В.М. Сущенко // НАУКОВІ ЗАПИСКИ НаУКМА. Том 129. Юридичні науки. – 2012. – № 2. – С. 28–31.
38. Трошков Е.А. К вопросу о социальных правах гражданина и человека. / Е.А. Трошков. //Теория и практика общественного развития. – 2011. – N 3. – С. 223–226.
39. Фарбер И.Е. Свобода и права человека / И.Е. Фарбер. – Саратов, 2014. – 189 с.
40. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник / І. А. Шуміло. – Київ: ФОП Голембовська О.О. – 2018. – 168 с.
41. Явич Л.С. Сущность права. / Л.С. Явич. і Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 2010. – 207 с.